

Rola nauczyciela przedszkola w kreowaniu dziecięcej aktywności podczas zabaw badawczych

<https://doi.org/10.18778/8088-314-7.03>

Współcześnie akcentuje się, iż zabawa, będąc środkiem edukacyjnych oddziaływań, przyczynia się do wielostronnego i harmonijnego rozwoju osobowości dziecka. Zabawa, jako jedna z podstawowych form aktywności człowieka, obok nauki i pracy, „odgrywa ważną rolę w rozwoju psychofizycznym, kształceniu i wychowaniu dzieci, zwłaszcza w wieku przedszkolnym”¹. Podejmowana jest dobrowolnie, a połączona pozytywnymi doznaniem emocjonalnymi oraz poznawczymi rozwija się pod wpływem otoczenia i własnej działalności wychowanka. Dodatkowo w okresie przedszkolnym, obejmującym 3–6 rok życia, jest „główną formą dziecięcej aktywności, środkiem ekspresji dziecka, jest naturalną drogą zaspokajania jego zainteresowań i potrzeb ruchowych, poznawczych, emocjonalnych i społecznych”². Z kolei przedstawiciele psychologii i pedagogiki pojmują zabawę jako „czynność, w której osobnik bawiący się, a przede wszystkim dziecko, osiąga przyjemność przez sam przebieg czynności, niezależnie od tego, czy ta czynność ma w konsekwencji jakiś uświadomiony, czy nie-uświadomiony cel. Zabawa jest czynnością przyjemną dla samego procesu działania, podczas gdy praca ukierunkowana jest na sam rezultat, wynik, cel, działanie”³. A zatem uczeni podkreślają, iż będąc środkiem edukacyjnych oddziaływań, zabawa przyczynia się

¹ Cz. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 198.

² W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo „Fundacja Innowacja”, Warszawa 1997, s. 933–934.

³ W. Okoń, *Zabawa a rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995, s. 13.

do wielostronnego i harmonijnego rozwoju osobowości dziecka, zwłaszcza w okresie przedszkolnym. Jednak wśród różnych dróg i aktywnych sposobów nabywania doświadczeń poznawczych przez dzieci w wieku przedszkolnym, ważne miejsce zajmują ich samodzielne odkrycia, w rezultacie których zdobywają dotychczas nieznaną im wiedzę i opanowują nowe umiejętności.

Pragnienie poznawania otoczenia jest motywacją do podjęcia przez dziecko **zabawy badawczej**. Bożena Muchacka przyjmuje następującą definicję zabawy badawczej: „jest jednym z rodzajów spontanicznej działalności ludycznej związanej z operowaniem przedmiotami, której treścią są czynności poznawcze polegające na odkrywaniu nieznanych dotychczas dziecku przedmiotów i zjawisk oraz związków między nimi”⁴. Dziecko jest podmiotem w tej formie zabawy, ponieważ podejmuje ją pod wpływem naturalnej potrzeby poznawania otaczającej rzeczywistości. Przedmiotem działania dziecka jest zaś otaczająca rzeczywistość, czyli przedmioty, zjawiska, ich cechy, właściwości, wzajemne zależności między nimi. W zabawie badawczej celem dla dziecka nie jest uzyskanie zamierzonego skutku, lecz „gromadzenie doświadczeń, wiadomości, odkrywanie wiedzy o świecie, a także doskonalenie umiejętności korzystania i posługiwania się nowymi przedmiotami oraz doznawanie przyjemnych przeżyć intelektualnych i estetycznych”⁵.

Zabawa badawcza jest ulubionym rodzajem zabawy dzieci i bardzo dobrym sposobem rozwijania dziecięcej aktywności, ponieważ jej istotę stanowią czynności dziecka, zwane eksploracyjnymi. Ten rodzaj zabaw służyć może wspieraniu dzieci w rozwijaniu czynności intelektualnych, które stosują w poznawaniu i rozumieniu siebie i swojego otoczenia (obszar 4. Podstawy programowej) oraz pomaganiu dzieciom w rozumieniu istoty zjawisk atmosferycznych i w unikaniu zagrożeń (obszar 11. Podstawy programowej)⁶. Jednym z celów wychowania przedszkolnego wyszczególnionym w Podstawie programowej jest budowanie dziecięcej wiedzy o świecie społecznym, przyrodniczym

⁴ B. Muchacka, *Zabawy badawcze w edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006, s. 21.

⁵ Tamże, s. 22.

⁶ Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik nr 1, Dz.U. poz. 803.

i technicznym. Realizacji tych założeń służyć mogą zabawy badawcze będące źródłem dziecięcych obserwacji i odkryć. Pod wpływem tego rodzaju zabawy ujawnia się drzemiąca w dzieciach zdolność obserwowania, analizowania, porównywania, dociekania oraz poszukiwania rozwiązań.

Cechą charakterystyczną dla wieku przedszkolnego jest dominacja działalności badawczej. Każde dziecko rozwijające się prawidłowo wykazuje potrzebę poznawania otoczenia, pragnie doświadczać, badać otaczającą rzeczywistość. Zabawa badawcza odgrywa więc istotną rolę w procesie nabywania przez dziecko wiedzy o sobie i otaczającej je rzeczywistości, jest także sposobem rozwijania aktywności własnej dziecka. Podczas badania dzieci mają bowiem możliwość samodzielnego rozwiązywania problemów. Poprzez uczestnictwo w tego rodzaju aktywności uczą się współdziałać w grupie, obserwować, porównywać zjawiska i wyciągać wnioski. Celem tego rodzaju zabaw jest także postawienie i rozwiązanie jakiegoś problemu, dzięki czemu dziecko ma możliwość poszukiwania, odkrywania i tworzenia wiedzy.

Obserwując dziecko podejmujące z własnej inicjatywy zabawę badawczą, **nauczyciel** zdobywa cenne informacje o jego poziomie rozwoju emocjonalnego, społecznego, intelektualnego oraz fizycznego. Zabawa badawcza daje możliwość obserwowania sposobów reagowania dzieci na „odkrycie” przez nie czegoś nowego. Nauczyciele mają także możliwość dostrzeżenia, czy dziecko potrafi swe działania zmodyfikować, usprawnić oraz jaki jest jego poziom sprawności manualnych. Mogą również ocenić poziom rozwoju czynności poznawczych, tok rozumowania dziecka⁷. Stwarzając sytuacje sprzyjające odkrywczemu działaniu, nauczyciel pobudza własną inicjatywę dziecka, które nawiązuje kontakty z otoczeniem, przyrodą i sztuką⁸. Osoba nauczyciela odgrywa więc kluczową rolę w organizowaniu procesu wychowania i nauczania-uczenia się, gdyż stawia on dziecko w sytuacji wymagającej samodzielnego rozwiązania problemu, badania, odkrywania, działania. Zdaniem Danuty Al-Khamisy szczególną wartość będą miały „takie sytuacje edukacyjne w przestrzeni wychowawczo-dydaktycznej i przy zastosowaniu takich metod i form, które poprzedza nastrój oczekiwania budzący zaciekawienie i zainteresowanie, wywołujący przeżycia określonych treści oraz wieloraką

⁷ B. Muchacka, *Zabawy badawcze...*, s. 39.

⁸ Tamże, s. 43.

aktywność dzieci”⁹. Jak zauważa Wojciech Pomykało – to „od przygotowania pedagogicznego nauczycielki zależy znalezienie optymalnych proporcji między dowolną aktywnością dziecka w zabawie a aktywnością kierowaną przez nauczycielkę w ramach zajęć planowych”¹⁰.

Według Bogdana Suchodolskiego nauczyciel grupy przedszkolnej powinien dbać o wszechstronny rozwój dziecka, jego zdolności, rozbudzać zainteresowania i samodzielność myślenia i uczenia się¹¹. Jak podkreślają Ewa Boczkowska, Wiesława Siekacz i Jadwiga Walaszek – „podczas zabaw badawczych z wykorzystaniem zmysłów nauczyciel stwarza warunki do ich prawidłowego rozwoju, zwraca dzieciom uwagę na to, co robić aby zmysły lepiej funkcjonowały, jak dbać o nie”¹². Poprzez organizowanie zabaw dydaktycznych o treści badawczej nauczyciel może także, na przykład, podkreślić niekorzystny wpływ hałasu na słuch, niewłaściwe oświetlenie szkodzące oczom, szkodliwe przebywanie w dusznych pomieszczeniach¹³. Wychowawca może być tu „przewodnikiem dziecka w poznawaniu otoczenia, pomagającym w uporządkowaniu i organizowaniu wiadomości, które dziecko zdobywa samo o świecie”¹⁴. Jako organizator warunków działalności dziecka, powinien więc stymulować jego wszechstronny rozwój, pobudzać ciekawość i chęć działania. Do jego zadań należy także wyjaśnianie, inspirowanie, pomaganie w zdobywaniu samodzielnych doświadczeń i poznawaniu otoczenia. Jest zatem pośrednikiem między otaczającym światem, zawartą w nim wiedzą a dzieckiem. Nauczyciel, jako osoba wspomagająca i dbająca o prawidłowy rozwój emocjonalny i poznawczy dziecka, powinien mieć również na uwadze organizowanie otoczenia zachęcającego wychowanka do eksploracji. Może to osiągnąć poprzez gromadzenie w sali zabaw, również z pomocą dzieci, tworzyw i przedmiotów budzących w dziecku

⁹ D. Al-Khamisy, *Rozwijanie pojęć przyrody nieożywionej u dzieci sześciolletnich*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1996, s. 52.

¹⁰ W. Pomykało, *Encyklopedia...*, s. 640.

¹¹ B. Suchodolski, *Pedagogika*, PWN, Warszawa 1980, s. 698.

¹² E. Boczkowska, W. Siekacz, J. Walaszek, *Mali badacze – zabawy badawcze i eksperymenty w przedszkolu*, praca pod kier. B. Wosińskiej, Wydawnictwo i Pracownia Poligraficzna Łódzkiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2006, s. 16.

¹³ Tamże, s. 9.

¹⁴ Tamże, s. 52.

potrzebę poznawania ich właściwości, np. piasku, papierów, tkanin o różnorodnych właściwościach, materiału przyrodniczego w postaci suchych gałązek, traw i kwiatów, szyszek, ziaren i zbóż, orzechów i koralu jarzębiny. Najczęściej spotykanymi przedmiotami w zabawie badawczej są więc materiały dostępne dzieciom w środowisku naturalnym, takie jak: piasek, śnieg, woda, patyki, kamyczki, ziemia, muszeczki, liście, owoce drzew, rośliny, ale również materiały do zajęć plastycznych i technicznych czy wytwory techniki dostępne w środowisku przedszkolnym: lupa, magnes, baterie, wiatrak, sznurki.

Rola nauczyciela w organizowaniu zabawy badawczej polega więc na:

- organizowaniu warunków wyzwalających swobodne zabawy badawcze, w których dzieci samorzutnie odkrywają różnorodne zjawiska,
- dostarczaniu dzieciom materiałów do pobudzania ich aktywności,
- stwarzaniu wspólnie z dziećmi „kąciaków przyrody” i tzw. „małych laboratoriów”,
- inspirowaniu działań dzieci,
- życzliwej postawie wobec ich działań,
- zapewnieniu swobody i bezpieczeństwa,
- kierowaniu aktywnością dzieci tak, aby mogły się w pełni i harmonijnie rozwijać.

W teraźniejszej, szeroko rozumianej edukacji nie sposób pominąć problemów związanych z procesem rozwoju i dojrzewania współczesnego dziecka (choćby akceleracja jego rozwoju czy przekształcanie się komórek mózgowych pod wpływem urządzeń cyfrowych). Uważamy więc, że współczesny nauczyciel powinien wziąć te kwestie pod uwagę przy projektowaniu swojej pracy z dzieckiem. Wychodzenie naprzeciw dziecięcym potrzebom wiąże się, naszym zdaniem, ze strategią kształcenia, która niestety nadal często jest pomijana, a mianowicie modelem konstruktywistycznym. Jerome Bruner podkreśla, że zabawa daje dziecku wielkie możliwości uczenia się oraz osiągnięcia sprawności nie tylko motorycznej, ale i poznawczej¹⁵. Działania podejmowane przez nas i resztę personelu w Przedszkolu Uniwersytetu Łódzkiego nawiązują do podejścia konstruktywistycznego, gdzie nie podaje się

¹⁵ A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 31.

dziecku gotowego rozwiązania. Właśnie np. poprzez zabawy badawcze dajemy mu możliwość poszukiwania odpowiedzi i pielęgnujemy jego naturalną ciekawość.

Organizacja środowiska sprzyjającego badaniu w Przedszkolu Uniwersytetu Łódzkiego

Jako nauczyciele jesteśmy pośrednikami między otaczającym światem, zawartą w nim wiedzą a dzieckiem. W związku z tym staramy się umożliwiać i ułatwiać mu odkrywanie i przyswajanie tej wiedzy poprzez odpowiednie organizowanie środowiska wychowawczego. Wspólnie z dziećmi gromadzimy w sali zabaw tworzywa i przedmioty (również ze środowiska naturalnego) budzące potrzebę poznawania ich właściwości. W naszym przedszkolu materiały te zgromadzone są w dziale „Wychowanie dla kultury życia”. W kąciку tym znajdują się m.in.: szyszki, kasztany, żołądź, muszelki, kamienie, nasiona pszenicy, owsa, fasoli, kukurydzy, słonecznika, dyni. Dziecięce zainteresowanie tymi elementami było tak duże, że zdecydowałyśmy się stworzyć wspólnie z dziećmi dodatkowy dział (czy też kącik) do zabaw badawczych. Z naszych obserwacji wynika, iż takie zorganizowanie obszarów badawczych przyciąga uwagę, zachęca dzieci do samodzielnego korzystania z pomocy i podejmowania działalności eksploracyjnej.

Podczas samodzielnego podejmowania przez dzieci tego rodzaju zabaw oraz podczas zabaw inicjowanych w naszym przedszkolu dzieci mogą np.:

- sprawdzać smak cukru, mąki, soli i ich rozpuszczalność w wodzie,
- posługiwać się magnesem i obserwować wytwarzanie się pola magnetycznego,
- badać zjawiska topnienia ciał stałych,
- badać właściwości piasku, wody, gleby zarówno w sali, jak i w ogrodzie przedszkolnym,
- barwić wodę (przy pomocy farb, bibuły) i uzyskiwać nowe kolory,
- podczas zabaw w ogrodzie – obserwować (przy pomocy lup) np. biedronki, ślimaki czy też rozwijające się pąki drzew i kwiatów.

Podczas tych zabaw badawczych organizujemy warunki umożliwiające dzieciom samodzielne pobieranie informacji w celu wyjaśnienia różnorodnych zagadnień, m.in. z zakresu fizyki, optyki, akustyki, zjawisk elektromagnetycznych, badania właściwości ciał

stałych i cieczy. Staramy się zaspokoić ciekawość poznawczą dzieci, dostarczając bodźce tak, aby wyzwalały ciekawość i dążenie do samodzielnego uzyskiwania wiedzy o otoczeniu oraz nabycia różnych umiejętności. W tym celu systematycznie wzbogacamy „Kącik do zabaw badawczych”. Miejsce to wyposażone jest w:

- pomoce do zabaw badawczych i eksperymentów z wodą:
 - słoiki do przelewania i barwienia wody (farbami, bibułą);
 - menzurki do badania pojemności naczyń;
 - naczynia i miarki służące napełnianiu do wyznaczonej kreski;
 - naczynia i produkty do zabawy badawczej „Co się rozpuszcza, a co nie w wodzie?” (badanie rozpuszczalności w wodzie różnych produktów: np. soli, mąki, cukru, ryżu);
 - miski i przedmioty do zabawy badawczej „Co pływa, co tonie?”;
 - pipety do dozowania wody (zakraplanie);
 - strzykawki;
 - lejki i dzbanki z miarką;
 - naczynia do gry „Kto szybciej napełni?”;
 - eksperyment z nadmuchiowaniem balonu (z wykorzystaniem sody i kwasu cytrynowego);
 - stożek wulkaniczny, soda, kwas cytrynowy do zabawy badawczej „Wybuch wulkanu”¹⁶;
- pomoce do zabaw badawczych z piaskiem:
 - sitka, lejki, miarki, łyżki do przesypywania i przesiewania piasku;
 - słoiki i dzbanki do wypełniania naczyń piaskiem do wyznaczonej kreski;
 - pojemniki z piaskiem do zabawy badawczej „Ukryty skarb” (wyszukiwanie przedmiotów ukrytych w piasku).

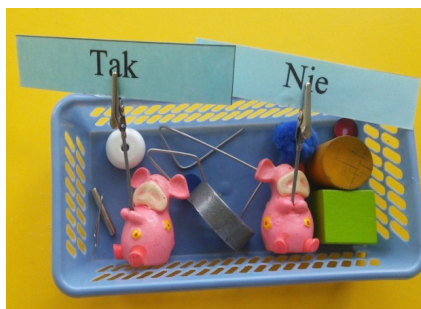
W codziennej pracy opiekuńczo-wychowawczo-dydaktycznej inicjujemy również zabawy badawcze, wykorzystując montesoriański materiał rozwojowy jako inspirację do tych właśnie zabaw. Szczególnie przydatne są tu:

¹⁶ Propozycje zabaw powstały na podstawie następujących publikacji metodycznych: W. Puślecki, *Uczenie się przez odkrywanie*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1985, nr 10; E. Łapińska, *Zabawy badawcze w przedszkolu*, „Gazeta Szkolna” 2003, nr 43; G. Faber, *Inspirowanie zabaw badawczych*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1992, nr 7; M. Krajnik, *Zabawy badawcze*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2003, nr 9.

- puszki zapachowe;
- puszki smakowe służące poznaniu, rozróżnianiu i nazywaniu podstawowych smaków: słodkiego, słonego, kwaśnego, gorzkiego;
- tabliczki dotykowe (szorstkie i gładkie, do kształcenia zmysłu dotyku).

Fot. 1. Kącik do zabaw badawczych w Przedszkolu Uł.
Źródło: zbiór własny auterek

Fot. 2. Materiały do doświadczenia
„Co przyciąga magnes, a co nie?”
Źródło: Zbiór własny auterek

Fot. 3. Materiały do doświadczenia
„Co pływa, a co tonie?”
Źródło: Zbiór własny auterek

Wszystkie materiały umieściliśmy w specjalnie zaaranżowanych półkach, szafki znajdują się w zasięgu wzroku i rąk dziecka.

W codziennej pracy przekonujemy się, iż takie zorganizowanie obszarów badawczych przyciąga uwagę dzieci, zachęca je do samodzielnego korzystania z pomocy i podejmowania działalności eksploracyjnej.

Podsumowując, od współczesnego nauczyciela oczekuje się, aby prowokował do działań poznawczych, których dziecko nie wykonuje jeszcze w pełni sprawnie, ale które dzięki ćwiczeniu utrwalają się w jego zachowaniu. Nauczyciel przedszkola powinien, więc, być osobą kreatywną, otwartą, ukierunkowującą rozwój dzieci zgodnie z ich wrodzonym potencjałem i możliwościami. Można stwierdzić, że to właśnie od nauczycieli przedszkola (**aspekt personalny**) oraz odpowiednio zaaranżowanego otoczenia (**aspekt organizacyjny**) zależy, czy w dziecku zostanie rozbudzona ciekawość badawcza (**aspekt strategiczny**), która utwierdzi je w przekonaniu, że warto eksperymentować i tworzyć coś nowego.

BIBLIOGRAFIA

- Al-Khamisy D., *Rozwijanie pojęć przyrody nieożywionej u dzieci sześciolletnich*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1996.
- Birch A., Malim T., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Boczkowska E., Siekacz W., Walaszek J., *Mali badacze – zabawy badawcze i eksperymenty w przedszkolu*, praca pod kier. B. Wosińskiej, Wydawnictwo i Pracownia Poligraficzna Łódzkiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2006.
- Faber G., *Inspirowanie zabaw badawczych*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1992, nr 7.
- Krajnik M., *Zabawy badawcze*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2003, nr 9.
- Kupisiewicz Cz., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Łapińska E., *Zabawy badawcze w przedszkolu*, „Gazeta Szkolna” 2003, nr 43.
- Muchacka B., *Zabawy badawcze w edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.
- Okoń W., *Zabawa a rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995.
- Pomykało W., *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo „Fundacja Innowacja”, Warszawa 1997.
- Puślecki W., *Uczenie się przez odkrywanie*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1985, nr 10.

Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Załącznik nr 1, Dz.U. poz. 803.

Suchodolski B., *Pedagogika*, PWN, Warszawa 1980.

THE ROLE OF A PRESCHOOL TEACHER IN ARRANGING CHILDREN'S ACTIVITY IN EXPLORATORY PLAYS

(Summary)

Nowadays, it has been stressed that play, which is in the centre of preschool education, contributes to a multilateral and harmonious development of the child's personality. What may constitute a source of the children's knowledge of the social, natural and technical world is an exploratory play, which has become the main topic of this paper. The subject matter of the study concerns the role of a preschool teacher in arranging children's activity as well as some aspects of implementation of an exploratory play in daily teaching and educational work.

Our work as early years teachers has made it possible for us to gain valuable research data as well as to fathom out some issues connected with stimulation of children's exploratory interests, directing children's activities and provoking children to pose questions. Thanks to that in our everyday work we try to fully satisfy children's cognitive needs with the use of a range of methods, forms of work and teaching aids.

It depends on a preschool teacher (personal aspect) and on a properly arranged environment (organizational aspect) whether exploratory curiosity of a child (strategic aspect) is going to be stimulated, which will confirm children in their belief that experimenting and creating are worth the effort.

Keywords: a preschool teacher, an exploratory play.